

Bir kütüphanenin ilginç öyküsü

Bugün 300 yıllık yazma kitapları bir kenarda duran İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi'nin ilginç tarihçesi... (1773-1996)

Kenan Erzurum (*)

Istanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi'nin tarihi. **Mühendishane-i Berri-i Hümayun Kütüphanesi** ile başlamıştır. Çünkü, Mühendishane'ye bağlı olarak kurulan bu kütüphanenin dermesinden çok sayıda kitap 1944 yılına, hatta günümüze kadar ulaşmıştır. İTÜ kurulduğu zaman ona hizmet veren kütüphane dermesinin içinde bu kitapların da olduğu bu çalışma ile tesbit edilmiştir.

Her ne kadar Mühendishane Kütüphanesi'ne kitap sağlama işine 1793 yılında başlanmışsa da Kütüphanenin hizmete açılması 1796 yılında olmuştur. Çünkü içinde kurulduğu okul binasının inşaatı o zaman tamamlanmıştır. Bu kütüphanenin tefrişinde Selanik keçeleri, Mısır halısı, yün minderler, çatma yastıklar, kitap dolabı, kilit ve anahtarlı çekmeceler ile destgâh, rahle ve sandalyeler kullanılmıştır. Kütüphanenin kuruluş amacı; Mühendishane'de verilen eğitimi desteklemektir. Bu kütüphane için derlenen ilk kitaplar Saray Kütüphanesinden devredilen 14 başlıkta, 20 ciltlik gruptur. Bu kitaplar padişah **III. Selim**'in emriyle Topkapı Saray Kütüphanesinden Mühendishane kütüphanesi'ne aktarılarak, Başmuhasebe'ye kaydedildikten sonra, Mühendishane başhocasına zimmetle teslim edilmiştir. Daha sonra verilenlerle beraber saray kütüphanesinden devredilen kitap sayısı 72 başlıkta 464 adettir. Kütüphanenin sorumluluğu 1804 yılına kadar okulun başhocaları tarafından yürütülmüştür. Mühendishane kütüphanesine 1804 yılının Ekim ayında Mühendishane'nin 5. müzavırlarından (Teğmen adayı) beşinci sınıf öğrencisi Hasköy'lü **Ali Velled-i Abdullah** adında güvenilir bir genç kütüphaneci olarak atanmıştır. Bu genç, baş hocalar sayılmaz ise Mühendishane Kütüphanesi'nin ilk kütüphanecisidir. (Hafız-ı kütübüdur.)

Mühendishane kütüphanesine 7 yolla kitap sağlanmıştır: **1-** Saray kütüphanesinden devredilenler¹, **2-** Bağışlananlar, **3-** Satın alınanlar, **4-** Hamidiye Kütüphanesi'nden devredilenler, **5-** Terekelerden (Ölmüş kişilerin kütüphanelerinden) satın alınanlar, **6-** Napolyon ve diğer Avrupa devlet başkanları'nın hediye ettiği kitaplar², **7-** Mühendishane matbaasında basılan kitaplardan kütüphaneye verilenler.

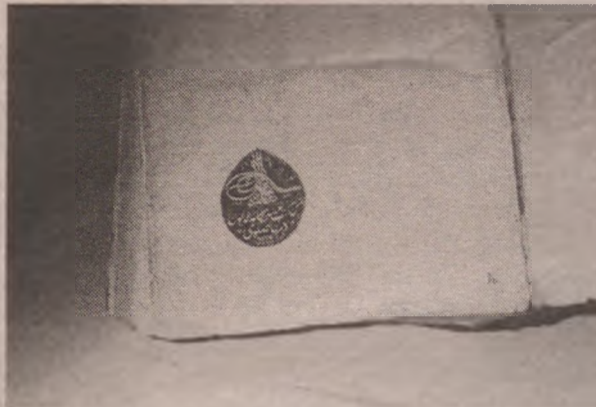
Bir kaynağa³ Mühendishane Kütüphanesi'nin dermesi ve yapılan sayımların sonuçları ile ilgili 1836 yılına kadar elde edilen rakamlar verilmektedir. Buna göre:

1836 sayımında 199 başlıkta 2587 cilt olarak belirlenen kitaplardan fen ve teknik ile askerliği konu alanların dışında bir bölümünün ansiklopediler, bir bölümünün de tarih, coğrafya ve dil eğitimi ile ilgili yayınlardan oluştuğu söylenebilir. Bir kaynağa göre⁴, 2587 ciltlik dermenin içinde fen ve teknik ile askerliği doğrudan konu alan 155 başlıkta 550 cilt kitap bulunmaktadır. Bunların da yaklaşık 275'i fen ve teknik konuları, 275'i de askerlikle ilgili konuları kapsamaktadır. Ayrıca buna ek olarak hocalar tarafından ders notu olarak hazırlandıktan sonra Mühendishane matbaasında basılarak kütüphaneye de verilen 6 adet kitapçık daha vardır.

Bu Kütüphane, kendi öğretim üyeleri ve öğrencilerinden baş-

Sayımlar	Tarih	Kitap adedi	Cilt adedi
	1793	14	20
	1797	22	48
	1801	25	51
	1807	187	662
	1816	199	2587
	1822	199	2587
	1826	199	2587
	1836	199	2587

ka, **Topçu ve İstihkâm Ocağı** mensupları ile **Deniz Mühendishane**

Mühendishane Kütüphanesinin damgası

nesi'nin öğretim üye ve öğrencilerine de hizmet vermiştir.

İki olay

Ancak, 1807 yılındaki gerici hareket olan **Kabakçı İsyanı**ndan sonra Mühendishane ve Kütüphanesi 1826 yılına kadar ihmale uğrar. Ama, 1836 sayımında da kitap miktarında bir artış görülmediğine bakılacak olursa, bu süreç 1836 yılına, hatta ondan sonra da devam etmiştir.

Mühendishane'nin yaşadığı önemli olaylardan biri

Konusal Dağılım Tablosu

Geometri	Matematik	Astronomi	Tıp	Fizik	Coğrafya	Arazi ölçümü	Demiryolları	Teknik resim
9	10	13	1	2	1	1	1	1
Mat., Geometri, Astron., Mek.			Sözlük	Proje	Perspektif	Album, Resim		Mimari Çizim
	2		1	2	1	2		2

1871 yılında bu okulun harbiye öğrencilerinin Harbiye'ye, orta öğretim (idadi) öğrencilerinin de Maçka'daki kışlaya nakledilmeleri olmuştur. Bu taşınmadan sonra da binanın bir bölümü Harbiye'nin yedek (ihtiyat) sınıfları için yetiştirme okulu olarak kalmakla beraber, Kütüphanenin de harbiye öğrencileri ile beraber Harbiye'ye taşınmış olduğunu bilmiyoruz.

Araştırmacılar tarafından Mühendishane'nin kapanması olarak da değerlendirilen 1871 yılı taşınmasından 7 yıl sonra, Mühendishane'nin, 1878'de Halıcıoğlu'ndaki eski binasında tekrar açıldığını görüyoruz. Bu taşınmada şayet kütüphane de Harbiye'ye götürüldü ise, 1878'deki geriye dönüş veya bazılarının göre yeniden açılmada kütüphanenin tekrar getirilip getirilmediği bilinmemektedir. Şayet kütüphane halen eski yerinde idiye, kütüphanenin ikinci taşınması 1909 yılında olmuştur. Hendese-i Mülkiye'nin Halıcıoğlu'ndan ayrılması ile Kütüphanenin de taşınma serüveni başlamış, Okul, 1922 yılında Gümüşsuyu'ndaki binalara yerleşinceye kadar 6 kez yer değiştirmiştir. Ama kaynaklarda Kütüphanenin de 6 kez yer değiştirdiğine ilişkin bir kayıt yoktur. Kişisel inancım o kadar çok yer değiştirmemiştir.

37'si yazma 49 kitap

Ancak Hendese-i Mülkiye'nin son adı olan **Yüksek Mühendis Okulu**'nun yeniden yapılanması ile 1944 yılında İTÜ kurulduğu zaman var olan kütüphanenin dermesi arasında Mühendishane-i Berri-i Hümayun Kütüphanesi'nden gelme kitapların da olduğunu biliyoruz.

Bu kitaplara İTÜ'nün ve İTÜ Kütüphanesi'nin tarihi araştırılırken merhum Prof. Dr. **Kazım Çeçen**'in verdiği bilgilerden hareket edilerek ulaşılmıştır. Bu kitaplardan bazılarının üzerinde Mühendishane Kütüphanesi'ne ait dam-

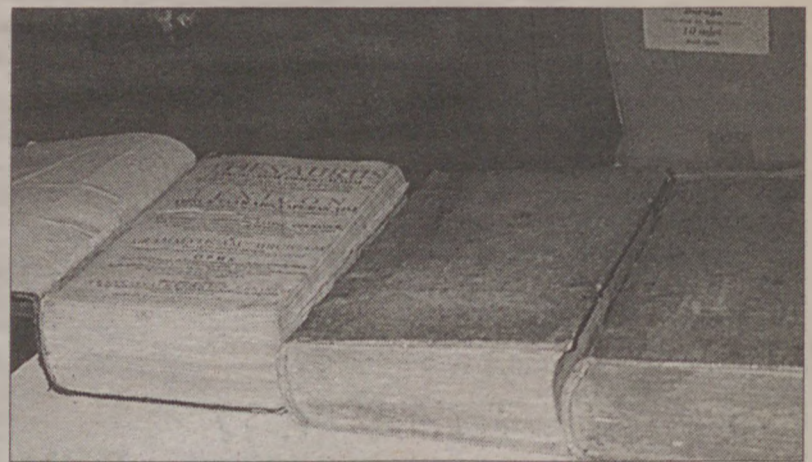
ga çok net ve açık olarak görülmektedir. Yine bu kitaplar arasında 1830-1836 yılları arasında Mühendishanede baş hoca olarak görev yapan ve hayat hikayesinde 7 dil bildiği yazılı olan **İshak Efendi**'nin 1831-1834 yılları arasında yazdığı 3 ayrı kitap da bulunmaktadır. Bunlardan Mecmuai Ulûm-i Riyaziye 4 cilt olarak yazılmış olup, bu ciltler de bu kitaplar arasında bulunmaktadır.

Kitaplardan 49 adedi halen **İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi**nde saklanmaktadır. 37 adedi yazma olan bu kitapların konularına göre dağılımı aşağıdaki çizelgedeki gibidir.

Kütüphanenin II.Dönemi (1944-1983)

Yüksek Mühendis Okulu'nun İTÜ olarak yapılandırılmasından sonra İTÜ'de Kütüphane açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin özelliği: fakülte, kürsü ve bölüm kütüphanelerinin kurulmaya başlanmasıdır. 1944'den sonraki yıllarda, İTÜ'de yeni fakülteler açıldıkça yeni kütüphaneler de kurulur. İTÜ Merkez Kütüphanesi'ne ayrılan bütçeden alınan kitaplardan bir bölümü fakülte, kürsü ve bölüm kütüphanelerine verilir. Bu nedenle Merkez Kütüphane İTÜ için temel kütüphane olma özelliğini kaybeder.

1971 yılına gelindiğinde İTÜ'nün 26 kütüphanesi vardır. 1982 yılında bu sayı 1 merkez, 11 fakülte, 17 kürsü, 1 de Yabancı Diller Yüksek Okulu Kütüphanesi olmak üzere 30'a ulaşmıştır. Ancak, bu sayının daha sonra 32'ye çıktığını biliyoruz. Bu kütüphanelerin 13'ünde görevli bir kütüphaneci yoktur. Ya kürsü sekreteri, ya asistan, ya da ilgili öğretim

Türkçe, Araçça, Farsça sözlük... Viyana basımı 3 ciltlik sözlük

üyeleri açıp kapatmaktadır bu kütüphaneleri.

Yine bu kütüphanelerin 9'unda ne yazar adı, ne kitap adı, ne de konu kataloğu vardır. Kütüphanelerin açık olduğu saatler de belli değildir. 1982 yılında bu kütüphanelerin demirbaş defterlerinde toplam **216.941 kitap** olduğu bildirilmiştir. Ancak 1993'lerde kütüphaneleri ziyaret ederek tarafımdan yapılan araştırmada bu kitapların yarıdan fazlasının kütüphanelerde olmadığı tesbit edilmiştir. Nasıl yok olduğu ve kimler tarafından alındığı da bilinmemektedir. İTÜ Kütüphaneleri için bu dönem bir kargaşa ve savurganlık dönemidir. Çoğunluğu aynı bina içinde bulunan bu kütüphanelere çok sayıda dergi çift nüsha olarak alınmıştır. Bu

2 kütüphaneye birden alınan dergi adedi	305
3 " " " " " "	74
4 " " " " " "	21
5 " " " " " "	7
6 " " " " " "	7
7 " " " " " "	2

Birden çok sayıda alınan dergilerin dağılım tablosu

çalışma ile 1944-1972 yılları arasında 416 ayrı isimdeki derginin birden çok kütüphane tarafından satın alındığı anlaşılmaktadır. Bu dergilerin çift sayı olarak alınma süreleri ortalama 4,5 yıldır.

Kütüphanenin III. Dönemi (1983-1996)

Bu dönem 1983 sonrasıdır. 07.10.1983 tarih ve 124 sayılı "Yükseköğretim Üst Kuruluşları ile Yükseköğretim Kurumlarının İdari Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" bu dönemde çıkarılmıştır. Bizim için bu kararnamenin önemi üniversitelerde kütüphane hizmetinin bir merkezden yürütülmesini sağlamasından kaynaklanmaktadır. İTÜ Merkez Kütüphane'nin, Ayazağa Kampüsüne taşınması da bu yıllara rastlar.

Bu iki olayın aynı dönemin başına rastlaması yıllardır merkez kütüphane olma özelliğini kaybeden İTÜ Merkez Kütüphanesi için olumlu olmuştur. Ayazağa Kampüsü'ne taşındıktan sonra, bir yandan İTÜ Merkez Kütüphanesi'ne merkez kütüphane anlayışı hakim kılınmış, bir yandan da daha önce fakülte, enstitü, okul ve kürsü kütüphaneleri şeklinde var olan kütüphanelerden kürsü veya bölüm kütüphaneleri yasal desteklerini, anlayış desteklerini ve parasal desteklerini kaybederek yok sayılmışlardır. Enstitü ve okul kütüphaneleri ise sağlama, kayıt ve kataloglama hizmetleri yönünden merkez kütüphaneye bağlanarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fakat, bu kütüphanelerden kampüs içinde olanlar işlerliği olan kütüphaneler durumunda olmayıp, güncelliğini kaybetmiş yayınların bulunduğu, varlıklarını biraz da eski alışkanlıktan kaynaklanan, asıl işlevi öğrencilerin ders çalışma yeri olan salonlar halinde kalmıştır.

1996 yılında İTÜ Merkez Kütüphanesi 500 kişilik okuma salonu, yaklaşık 100 bin kitap, bağış ve satın almalar dahil yaklaşık 1000 güncel dergi ile 1794 öğretim üye ve yardımcısı, 16.400 lisans, 4.951 yüksek lisans, 1.170 doktora öğrencisi olmak üzere toplam 22.696 potansiyel okuyucusuna hizmet vermeye çalışıyordu. 1997 yılında başlatılan bir çalışma ile İTÜ Kütüphanelerindeki işlerin ve hizmetlerin modern kütüphanecilik anlayışı içinde yürütüldüğü bilinmektedir. 1997 sonrasında, bu konuyla ilgilenenler tarafından, ileride aynı bir dönem olarak ele alınacağını düşünüyorum.

Sahipsizlik

İTÜ Kütüphanesinin bu kısa tarihçesinden sonra, son söz olarak verilmek istenen mesaj gelince: İTÜ Üniversite olarak açtığı zaman Kütüphanesinde bulunan kaynaklar arasında Mühendishane-i Berri-i Hümayun Kütüphanesinden gelen kaynaklar da vardır. Ama hangi nedenle olursa olsun bu kitaplara sahip çıkılmamış ve bunlardan bir çoğu kaybolmuştur. Fakat, halen yukarıda bahsedilen İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezinde ve İTÜ Merkez Kütüphanesinin deposunda bulunan kitapların arasında bu kitaplardan bir bölümü bulunmaktadır. Bugüne kadar da kimse bu durumun farkında olmamıştır.

İTÜ, bugünkü kimliğini kazanmasında

Cedvel-i Mukantarat Yazarı: Şehit Mehmet Paşa Camii muvaffığı. Yılı: H. 1201-M. 1789. Dili: Türkçe. Konusu: Astronomi

önemli etken olan Mühendishane-i Berri-i Hümayun Kütüphanesi'nden gelen kitaplardan bulabildiklerini, özellikle yazmaları; gerek kendi depo ve dolaplarından seçerek, gerekse İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezinden alarak, kütüphanesinin ayrı bir köşesinde hem korumalı, hem de sergilemelidir. Bunu İTÜ'nün bir görevi olarak düşünüyorum. Bu sayede başta öğretim üyeleri ve öğrencileri olmak üzere ziyaretçilerine de okullarının geçmişi ile ilgili bilgi aktarmış olacaklardır.

Bu kitaplar, İTÜ için övünülecek bir geçmiş belgeleridir. Bu kitaplar arasında 170 yıl önce yazılmış matematik, astronomi, geometri, mekanik konularını kapsayan kitaplar da vardır. Yine bu kitapların bir bölümü hem yazma olması, hem de 170 yıl önce İTÜ'de rektörlük yapmış hocalar tarafından yazılmış olmaları açısından da önemlidir. Bu önemli görevi yapmanın İTÜ için bir tarih ve vefa borcu olduğunu düşünüyorum. Bu görev de en çok Rektör **Gülsüm Sağlamer**'e yakışacaktır. Umuyorum ve diliyorum ki bu vefa örneği gösterilir ve bu görev yerine getirilir.

(*) Dr.: Bahçeşehir Üniversitesi
Kütüphane ve Belgeleme
Merkezi
E-Posta: kerzurum@bahcesehir.edu.tr

Erzurumlu İshak Mühendishane başhoca olarak görev yaptı, 7 dil biliyordu.

KAYNAKÇA:

- Alpay, Meral, Safiye Özkan. İstanbul Kütüphaneleri. İstanbul: Ünal matbaası, 1982
- Beydilli, Kemal. Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphaneleri. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd.Şti, 1995
- Çeçen, Kazım. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa tarihçesi, İstanbul Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Vakfı, 1990
- İstanbul Bilimsel ve Teknik Süreli yayınlar Toplu Kataloğu, Ankara: TÜRDOK, 1972
- Mehmed Esad Mirat-ı Mühendis-Hane-i Berri-i Hümayun, Hz. Sadık Erdem, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, 1986
- Uluçay, Çağatay-Enver Kartekin. Yüksek Mühendis Okulu: Yüksek Mühendis ve Yüksek Mimar Yetiştiren Müesseselerin Tarihi. İstanbul: Berksoy Matbaası, 1958

¹ Mehmed Esad, Mirat-ı Mühendis-Hane-i Berri-i Hümayun, Hz. Sadık Erdem, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, 1986, s. 22

² Mehmed Esad, s. 22

³ Kemal Beydilli, Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd.Şti, 1995, ss.370-417

⁴ Beydilli, s. 301

